

УДК [141:177.61](44)«19»Р.Барт:81'22
DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.13>

КОНЦЕПЦІЯ ЛЮБОВІ РОЛАНА БАРТА: СЕМІОТИЧНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ

Юлія Ковальчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра історії філософії
вул. Університетська 1, 79000, м. Львів, Україна*

Здійснюючи експлікацію феномену любові крізь призму історико-філософського екскурсу, виявляємо, що філософський дискурс Франції містить цікаві дослідження та концепції амурологічної проблематики, на кшталт таких французьких філософів як Дені де Ружмон, Жан-Поль Сартр, Ролан Барт, Ален Бадью, Паскаль Брюкнер. У статті здійснено дослідження основних концептів філософії любові французького мислителя – Ролана Барта. Автор славнозвісної праці «Fragments d'un discours amoureux» застосував семіотичний підхід у розгляді феномену любові і створив абетку мови Закоханого. Продемонстровано, що фігури – одні із центральних категорій амурологічного словника Ролана Барта, репрезентують любовні переживання і позначають почуття любові Закоханого. Французький філософ окреслює поле знаків любові, що є її невиразними індексами (жести, зітхання, погляди) і констатує необхідність їхньої інтерперетації.

Актуальність дослідження полягає у малодослідженості феномену любові крізь призму семіотично-філософського вектору, що є новаторським та невластивим для традиції філософів любові. Виявлено, що у контексті центральних категорій (фігури, атопос, любовна топіка та ін.), які виокремлює Ролан Барт у своїй концепції, і які є відкритим інтерпретаційним полем, виникають нерозв'язані проблематичні запитання («Яка причина любові?», «Чому людина прагне любові?», «Чому любов короткочасна?», «Як любов впливає та змінює суб'єкта любові?», « Чому ти мене не любиш?», «Скільки об'єктів любові може мати один суб'єкт?», «Який зв'язок між мовним дискурсом Закоханого і його любовними почуттями?» і т.п.), що потребують сучасного філософського переосмислення. Дискурс любові залишається самотнім, «непочутим» та незрозумілим і на початку XXI століття, тоді як феномен любові залишається одним із визначальних факторів формування особистості.

Ключові слова: феномен любові, філософія любові, фігура, Закоханий, Інший, смерть, амурологічний словник, любовний дискурс, семіотика.

«Fragments d'un discours amoureux» – спроба філософського осмислення любовного дискурсу, яку здійснив у 1977 році французький філософ – Ролан Барт. Стиль написання філософського твору та його зміст репрезентують приналежність автора до семіотичного напрямку філософської рефлексії. На перший погляд філософ створює абетку мови закоханого, амурологічний словник, визначаючи такі поняття як: дотик, очікування, бажання, зізнання, обійми, захоплення, зустріч, ревності, серце, ніжність тощо. Але кожне із запропонованих до розгляду понять, у контексті їхнього визначення, є окремим філософським дослідженням, основою для якого послуговували любовні ситуації персонажів відомих літературних творів та власний любовний досвід, про що зауважує автор. Відтак, в образі Закоханого повстає сам Ролан Барт. Варто зауважити, що для Ролана Барта натхненним джерелом дослідження став відомий роман німецького письменника Йоганна Гьоте – «Страждання юного Вертера», літературні твори Оноре де Бальзака та Бертольта Брехта і, звичайно, першоджерело філософії любові – «Бенкет» Платона. Любовні історії з грецької міфології, екстраполяція до Аполлона та Діонісія, ліричні настроєвості творчості

Гюльдерліна, філософські наративи спектром від К'єркегора до Лакана, текстуальні вкраплення особистих розмов та, навіть, елементи психології Фрейда – натхненні джерела для французького мислителя.

Ролан Барт зауважує, що його книга – це не шлях аналізу мови Закоханого, а схоплення якраз акту висловлення «Я», що промовляє до Іншого. Відтак, метою є дослідження суті Закоханого суб'єкта, що проявляє свою сутність у фрагментах мови. «Закоханий» Ролана Барта – не пасивний спостерігач чи поневолений почуттями персонаж, а якраз активне буття, що промовляє про свої переживання. Схоплення первинності акту мовлення Закоханого унеможливує філософський аналіз та зводить дослідження до побудови портрету, про що стверджує французький мислитель.

Дотик, зізнання, обійми, бажання – автор називає фігурами. Вони проявляють буття Закоханого. Фігури – «це закоханий у праці» [1, с. 6], це не закріплені слова, а слова у русі, як стверджує французький філософ. Щось, що є істинно життєвим чи слово, яке передає певний момент буття, що позначає переживання – це фігура. Для того, щоб схопити і розпізнати цей елемент мови закоханого, згідно з Роланом Бартом, потрібний провідник – почуття любові. Проте, слід зауважити, що не усі фігури будуть схоплені та прочитаними. Деякі з них не матимуть розвитку і втратять свій сенс, тоді як інші будуть надто мізерними і незначними. Суть фігури передає аргумент – «виклад, розповідь, короткий зміст, маленька драма, вигадана історія» [1, с. 7]. Ролан Барт зауважує, що аргументи вказують не на суб'єкта мови кохання, а, радше, на те, що він говорить. «Упродовж усього любовного життя фігури виринають у голові закоханого суб'єкта несподівано, без усякого порядку, оскільки вони кожного разу залежать від випадковості (внутрішньої чи зовнішньої)» [1, с. 9]. Фігури не зв'язані між собою логічним зв'язком і не мають визначеної тривалості, тому впорядкувати їх неможливо. Єдине, що об'єднує їх – це любовні почуття. Єдиним утвердженням фігур мови Закоханого є любов.

«Фігури виокремлюються, коли вдається розпізнати у існуючому дискурсі щось таке, що було прочитано, почуто, пережито» [1, с. 6]. Звідси Ролан Барт виводить поняття любовної топіки – місця, де присутня фігура. Філософ зазначає якраз про те місце людини, коли Закоханий промовляє перед обличчям Іншого, який не говорить. Той хто говорить – суб'єкт любові. Якраз його промовляння чи прояв його сутності в акті мовлення досліджує Ролан Барт. «Не слід розглядати закоханого, як носія певних симптомів, а радше почути те неактуальне, те, що не надається до викладу, але що присутнє у його голосі» [1, с. 5]. Варто зазначити, що у самій назві праці автор окреслює поле свого зацікавлення і визначає мову як дієвий акт саме «того хто є закоханим». Схожу думку знаходимо у Франца Розенцвайга, який розуміє закоханого як «того хто промовляє», тоді як «той кого люблять» є «тим хто слухає». Запропоноване розділення ролей любовного дискурсу є визначенням активної та пасивної позицій як у мовленні, так і у ситуації любові. Такий підхід, коли феномен любові досліджують крізь призму мовлення чи діалогу не є новим, оскільки схожий підхід застосовували мислителі, починаючи ще від античного філософа любові – Платона.

На сторінках твору «Фрагменти мови закоханого» Ролан Барт визначає філософію любові як чудовисько. «Запропонована філософом метафора окреслює специфіку об'єкту дослідження філософії любові, а саме порядок фігур, коли істинно живим і вартим дослідження є сам акт мовлення – фігура, яка схоплює момент переживання Закоханого» [2, с. 70]. На думку французького мислителя, уся історія філософії любові – це порожні закріплені порядки фігур, що не репрезентують прояву сутності «того хто любить» і не містять у собі переживання. Відтак, знаходимо ще одне підтвердження того, що філософський аналіз мови Закоханого є неможливим, оскільки не схоплює її первинність.

Серед понять абетки мови закоханого Ролан Барт пропонує нове визначення Іншого або «того кого люблять» – атопос. Закоханий не зданий пояснити хто такий Інший, оскільки він не піддається класифікації чи іншому визначенню крім того, що він є Іншим. «Атопос – той кого «Я» любить і ким є зачарованим. Атопічність Іншого – дивність, французький мислитель пов'язує із поняттям невинності: зачаровуючи, Інший не є відомий того, що є причиною болю для Закоханого» [2, с. 70]. Невинність у тому, що є тим хто ніколи не чекає, хто ніколи не ревнує, кого не охоплює бажання володіти. Послугуючись у тексті поняттям «Інший» Ролан Барт вказує на відсутність визначення Іншого як «Ти», оскільки ще у самій назві зазначає, що промовляє лише закоханий. Відтак, Іншого можна визначити лише як «завжди відсутне «Ти». Проте, між «Я» та «Іншим» відбувається стосунок, що є справжнім місцем самобутності. Важливо зауважити, що «завжди присутнє «Я» твориться тільки перед обличчям завжди відсутнього «Ти»» [1, с. 201]. У фігурі «Відсутній» Ролан Барт демонструє односторонність любовної розлуки: суб'єкт любові нерухомий – той, хто залишається, тоді як об'єкт любові – той, хто відсутній. Закоханий перебуває в очікуванні Іншого і зітхає – зітхає за тілесною присутністю. «Дві половинки андрогіна зітхають одна за одною, ніби дихання кожної з них неповне і прагне змішатися з іншим; образ обійм, оскільки він зливає два образи в один-єдиний; у любовній розлуці я прикро відстаючий, відклеєний образ, що сохне, жовкне, бабчиться» [1, с. 203].

У контексті визначення об'єкту любові як атопос, виникає проблемне запитання, на яке вказує французький амуролог: людина може закохуватися та кохати необмежену кількість разів впродовж життя. Відтак, Інший набуває свою атопічність завдяки любовним почуттям Закоханого в нього. Якщо почуття зникають, то і зникає його атопічність. Така думка було б суперечливою для багатьох філософів любові, зокрема його Платона, які вважали, що розпізнати в Іншому його атопічність – означає знайти унікальну людину, яка є єдиною – другу половинку андрогіна. Ролан Барт екстраполює до андрогінної тематики «Бенкету» Платона, латентно вказує на неповторність Іншого через його атопічність. Зокрема, у фігурі «Обійми» французький мислитель розкодовує палке бажання Закоханого досягнути повного єднання з коханою людиною. Ролан Барт стверджує, що повне єднання є мрією і відноситься до світу смертного, а тому у нього слід повірити, бо неможливим є лише безсмертя.

Ще однією важливою ознакою тексту «Фрагменти мови закоханого» для інтерпретації філософських ідей твору французького мислителя є те, що поняття із абетки мови закоханого завжди позначають щось інше. Вони є знаками, що вказують на щось інше. Цю думку яскраво репрезентує поняття «ревності». Ролан Барт визначає ревності як неконтрольоване бажання володіти кимось. Коли бажання володіти кимось переповнює людину, вона забуває про себе і керується лише бажанням повністю заволодіти своїм об'єктом любові. Відтак, особа втрачає усвідомлення самої себе. Бажання володіння Іншим французький мислитель трактує як порушення заповіді «Не вбий» – не вбий себе із любові, оскільки бажання володіти Іншим – це «метафізичний суїцид» – добровільна відмова від себе, вбивство себе.

Варто зауважити, що один із персонажів Гьоте – Вергер, репрезентує спростування думки, що це лише «метафізичний суїцид». Ролан Барт стверджує, що Вергер вбив себе у той момент, коли він міг відмовитися від бажання володіти Шарлоттою. Згідно з концепцією еросу Дені де Ружмона така думка була б спірною, оскільки бажання Закоханого володіти Іншим може бути настільки тотальним, що «стирає» його обличчя та обличчя об'єкту любові, утверджуючи болючу неможливість досягнення бажаного, результатом неприйняття чого якраз і є смерть. Тотальне бажання об'єкту який є недосяжним, стає

бажанням бажати. У фігурі «Любити любов» Ролан Барт стверджує, що Вертер любить любити, а любити для нього – це страждати. Відтак, об'єкт його любові – Шарлотта, набуває статусу недосяжного і «знімається» тотальним бажанням любити любов – страждати. У цьому контексті підтверджується думка Дені де Ружмона – фатальний кінець зумовлений неспроможністю відмовитися від бажання володіння.

За такого розгляду вибудовується порядок фігур у схемі: ревності – володіння Іншим – смерть. Ролан Барт здійснює розкодування схем порядку фігур або ж самих фігур. Слід зауважити, що бажання володіти Іншим є негативним чинником у ситуації любові і його відсутність не є відсутністю любові. Французький мислитель, всупереч із концепцією Жана-Поля Сартра, зауважує, що не бажання володіти не може бути не бажанням любити.

Ролан Барт констатує самотність мови Закоханого, що зумовлена багатьма факторами, серед яких визначальним є незрозумілість. Останнє поняття не слід розглядати кризь приму гносеологічного, а, радше, кризь призму метафізичного: неможливо пізнати повністю сутність іншої людини, що є унікальною. Відтак, переживання особистісного досвіду є неповторним і не може бути зрозумілим для Іншого. Людина є межею для Іншого. Констатацію цієї думки можна розглянути й з іншого боку. У фігурі «Мені боляче за Іншого» Ролан Барт стверджує, що суб'єкт може співчувати об'єкту любові лише у формі власного занепокоєння та збентеження, але розділити біль Іншого у повноті його болю – не здатний. «Якою не була б сила кохання, цього не відбувається: я зніяковілий, стривожений, адже жакливо бачити, як люди, котрих любиш, страждають, однак залишаюся водночас сухим і непрониکنим» [1, с. 220]. Відсутність проникання в сутність Іншого знівельовує бажання суб'єкта ототожнюватися з об'єктом його любові.

Інший вектор самотності любовного дискурсу Закоханого є його філософська одинокість. «Жодна із сучасних головних філософських систем (дискурсу) не переймається любовною пристрастю» [1, с. 210]. Ролан Барт здійснює екстраполяцію до «Бенкету» Платона, вказуючи на новаторство зробити любовну проблематику темою «круглого столу». Ерос чи еротична тематика впродовж тривалого терміну була табуованою та цензурованою. «Християнський дискурс, якщо він ще існує, закликає його до придушення і сублімації. Дискурс психоаналітичний (що, зрештою, описує його стан) спонукає його назавжди розпрощатися з власним Уявленим» [1, с. 211]. У філософському ж дискурсі ХХ століття, що залишається актуальним і для початку ХХІ століття, відсутність філософування над феноменом любові французький філософ вбачає у тому, що кохання немає жодної системи, а ті системи, що існують, витісняють любовний дискурс, або не знаходять місця для нього як включеного елемента. У контексті культурного та соціального розвитку, переосмислення цінностей та світоглядних орієнтирів, мова любові видозмінюється і, до прикладу, любовний дискурс античності стає незрозумілим від любовного дискурсу постмодерністської епохи. Змінюються форми любові і зумовлюють видозміну фігур: ніжність змінюється на агонію, очікування на альбу, зітхання на бажання. Але така видозміна не є переходом однієї фігури в іншу на «генетичному рівні», а переходом до інших через те, що перші стали надто мізерними і втратили сенс.

Вамурологічному словнику чи абетці мови Закоханого є відсутнім поняття «любов». Відсутність цього терміну є не випадковою. Про кожне із понять мови закоханого, яке піддається логічній операції визначення, Ролан Барт стверджує у «Фрагментах мови закоханого». У цьому контексті слід зауважити, що окреслюючи поле знаків любові, французький мислитель стверджує і про їхню невизначеність та потребу додаткової інтерпретації. Не розглядаючи любов як фігуру, зазначаючи про неї як про випадок, французький мислитель

констатує: любов є невимовною. Семіотичному розгляду Ролан Барт піддає фігуру «Я тебе люблю», вказуючи на відсутність інфінітиву «любити», оскільки це дієслово завжди визначене суб'єктом та об'єктом любові у момент промовляння. Найсуттєвішою ознакою вислову «Я тебе люблю» є те, що він є дією і спонукає до дії: суб'єкт любові промовляє ці слова, щоб була вимовлена відповідь. У сучасному молодіжному лексиконі часто цих три слова скорочуються до «Я тя лю» чи сама ж відповідь на них до «Я теж». Скорочені форми чи неповні відповіді з вивертами формул, без означення суті любовних почуттів, вважалися б французьким семіотиком лише лексичним конструктом без вираження архетипу любові. Для Мартіна Гайдегера мова була «домівкою буття», тоді як для Ролана Барта мова стала «домівкою любові». Схоплені у мовленнєвих формах любовні переживання стають фігурами, що складають топіку – означають місце любові. Ролан Барт не здійснює спробу визначити любов – він вказує на місце її існування, констатує її буття.

Список використаної літератури

1. Барт Р. Фрагменти мови закоханого / пер з франц. Марти Філь. *Незалежний культурологічний журнал «І»*. Львів, 2006. 283 с.
2. Ковальчук Ю. В. Інтерпретація філософських ідей твору Ролана Барта «Фрагменти мови закоханого» / *Збірник тез звітної конференції ЛНУ ім.Івана Франка, 2021 // Звітна наукова конференція*. Львів, 2021. С.69-70.
3. Ковальчук Ю. В. Феномен любові у європейській філософії XIX-XX століть: онтологічно-екзистенційний вимір: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05. Львів, 2017. 224 с.
4. Опришко Н. О. Осмотичний сенс любові у постмодерному тексті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Харків, 2014. №8, том 2. С.96-100.

ROLAND BARTHES'S CONCEPT OF LOVE: SEMIOTIC AND PHILOSOPHICAL COMPREHENSION

Yulia Kovalchuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Faculty of Philosophy, Department of History of Philosophy
Universytetska str., 1., 79000, Lviv, Ukraine*

Explicating the phenomenon of love through the prism of a historical and philosophical excursion, we find that the philosophical discourse of France contains interesting studies and concepts of love issues, for example, such French philosophers as Denis de Rougemont, Jean-Paul Sartre, Roland Barthes, Alain Badiou, and Pascal Bruckner. This article examines the main concepts of the philosophy of love of the French thinker Roland Barthes. The author of the famous work «Fragments d'un discours amoureux» applied a semiotic method to the phenomenon of love and created an alphabet of the Lover's language. It is demonstrated that figures are one of the central categories of Roland Barthes' love vocabulary, representing love experiences and denoting the Lover's feelings of love. The French philosopher outlines the field of signs of love, which are its inexpressive indices (gestures, sighs, glances) and states the need for their interpretation. The relevance of the study lies in the insufficient exploration of the phenomenon of love through the prism of the semiotic and philosophical vector, which is innovative and unusual for the tradition of philosophers of love. It is found that in the context of the central categories (figures, atopos, love topoi, etc.), which are distinguished by Roland Barthes in his concept and which are an open interpretive field, there are unresolved problematic questions («What is the reason for love?», «Why does a person seek love?», «Why is love temporary?»),

«How does love affect and change the subject of love?», «Why don't you love me?», «How many objects of love can one subject have?», «What is the connection between the linguistic discourse of a lover and his love feelings?», etc.) that require modern philosophical rethinking. The discourse of love remains lonely, «unheard» and incomprehensible at the beginning of the twenty-first century, while the phenomenon of love remains one of the determining factors in the formation of personality.

Key words: phenomenon of love, philosophy of love, figure, the Lover, the Other, death, love dictionary, love discourse, semiotics.